MILLIY MEROS AKADEMIYASI
NATIONAL HERITAGE ACADEMY

MADANIYATSHUNOSLIK
VA NOMODDIY MADANIY MEROS
ILMIY-TADQIQOT INSTITUTI

“Asliyat — asl manba, asl qadriyat, asl meros”

ASLIYAT

ILMIY AXBOROTNOMASI
SCIENTIFIC BULLETIN
НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК

Ilmiy-nazariy va ilmiy-amaliy jurnal

2026
1-JILD | 1-SON

ASLIYAT
Ilmiy axborotnomasi
https://ijacaes.uz/index.php/Asliyat/index

MAQOM ASARLARINI O‘ZLASHTIRISH JARAYONIDA TALABALARNING MUSIQIY ESHITISH, INTONATSION ANIQLIK VA IJROCHILIK KO‘NIKMALARINI TAKOMILLASHTIRISH

Elmurodov To’lqin Baxromjon o‘g‘li,
Yunus Rajabiy nomidagi O‘zbek milliy musiqa instituti o‘qituvchisi

Annotatsiya. *Mazkur maqolada oliy musiqa ta’limi muassasalarida maqom asarlarini o‘zlashtirish jarayonida talabalarning musiqiy eshitish qobiliyati, intonatsion aniqligi va kasbiy ijrochilik ko‘nikmalarini takomillashtirishning ilmiy-nazariy hamda pedagogik-metodik asoslari tahlil etilgan. Maqom xonandaligi san’atining o‘ziga xos lad-intonatsion tuzilishi, murakkab ohang tizimi, ritmik-usul xususiyatlari va badiiy talqin tamoyillari talabalarning musiqiy tafakkurini rivojlantiruvchi muhim omillar sifatida tahlil qilinadi. Shuningdek, maqom asarlarini o‘rganishda an’anaviy ustoz-shogird maktabi, eshitish orqali o‘zlashtirish, vokal mashqlar, intonatsion tahlil va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni uyg‘unlashtirish imkoniyatlari yoritiladi. Tadqiqotda musiqiy eshitish va ijro faoliyati o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik, ovoz diapazoni, nafasni boshqarish, musiqiy xotira, ohangni aniq takrorlash hamda badiiy ifoda vositalarini shakllantirish masalalariga alohida e’tibor qaratiladi. Maqom xonandaligi mashg‘ulotlarida talabalarning individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda bosqichma-bosqich ta’lim berishning metodik modeli taklif etiladi. Mazkur yondashuvning maqom ta’limida qo‘llanish imkoniyatlari va samaradorligini baholash mezonlari nazariy jihatdan asoslanadi.*

Kalit so‘zlar: *maqom xonandaligi, musiqiy eshitish, intonatsion aniqlik, ijrochilik ko‘nikmalari, Shashmaqom, lad-intonatsiya, vokal texnikasi, ustoz-shogird an’anasi.*

Аннотация. *В статье рассматриваются научно-теоретические и педагогико-методические основы совершенствования музыкального слуха, интонационной точности и профессиональных исполнительских навыков студентов в процессе освоения произведений макомного искусства в высших музыкальных образовательных учреждениях. Анализируются особенности ладоинтонационной структуры, мелодической организации, ритмических формул и художественной интерпретации макомного пения как важнейших факторов развития музыкального мышления обучающихся. Особое внимание уделяется интеграции традиционной системы «устоз–шогирд» («учитель–ученик»), обучения на слух, вокальных упражнений, интонационного анализа и современных педагогических технологий. Рассматриваются взаимосвязь музыкального слуха и исполнительской деятельности, развитие вокального диапазона, управление дыханием, музыкальная память, точное воспроизведение мелодии и формирование навыков художественной выразительности. Предлагается поэтапная методическая модель обучения макомному пению с учётом индивидуальных исполнительских возможностей студентов. Теоретически обосновываются возможности применения данной модели и критерии оценки её эффективности в образовательном процессе.*

Ключевые слова: *макомное пение, музыкальный слух, интонационная точность, исполнительские навыки, Шашмаком, ладоинтонация, вокальная техника, традиция «устоз–шогирд».*

Abstract. This article examines the theoretical and pedagogical foundations for improving students' musical aural skills, intonational accuracy, and professional performance competencies through the study of maqom compositions in higher music education institutions. The distinctive modal and intonational structures, melodic organization, rhythmic patterns, and artistic interpretation principles of maqom singing are analyzed as essential factors in developing students' musical thinking. Particular attention is given to integrating the traditional master–apprentice system, aural learning, vocal exercises, intonational analysis, and contemporary pedagogical technologies. The study explores the relationship between musical hearing and performance, focusing on vocal range, breath control, musical memory, accurate melodic reproduction, and expressive interpretation. A staged pedagogical model is proposed to support students' individual performance abilities in maqom vocal training. The potential application of this model and criteria for evaluating its effectiveness in music education are theoretically substantiated.

Keywords: *maqom singing, musical ear training, intonational accuracy, performance skills, Shashmaqom, modal intonation, vocal technique, master–apprentice tradition.*

O‘zbek milliy musiqa madaniyatida maqom san’ati xalqning ko‘p asrlik badiiy tafakkuri, musiqiy-estetik qarashlari, ijrochilik an’analari va ma’naviy qadriyatlarini o‘zida mujassamlashtirgan noyob madaniy hodisalardan biridir. Maqom san’ati o‘zining murakkab ohang tuzilishi, lad tizimi, rivojlangan ritmik-usul xususiyatlari, badiiy ifoda vositalari va ijrochidan yuqori kasbiy tayyorgarlik talab etishi bilan an’anaviy musiqa ijrochiligining boshqa ko‘plab ko‘rinishlaridan ajralib turadi. Ayniqsa, maqom xonandaligi ijrochidan nafaqat rivojlangan ovoz imkoniyatlari, balki nozik musiqiy eshitish qobiliyati, intonatsion barqarorlik, ohanglarni idrok etish, musiqiy xotira, shakliy tafakkur va badiiy talqin mahoratini ham talab qiladi.

Shashmaqom san’ati 2003-yilda YUNESKO tomonidan insoniyat og‘zaki va nomoddiy merosi durdonasi sifatida e’tirof etilgan hamda 2008-yilda Insoniyat nomoddiy madaniy merosining reprezentativ ro‘yxatiga kiritilgan. YUNESKO tavsifida Shashmaqomning vokal va cholg‘u musiqasi, she’riyat, ohang hamda ritmik tizimlar uyg‘unligiga asoslanganligi, shuningdek, uning ijrochilik an’analarini saqlashda ustozdan shogirdga bevosita o‘rgatish usuli asosiy ahamiyat kasb etishi ta’kidlanadi [1].

Mazkur holat maqom san’atini oliy ta’lim tizimida ilmiy-pedagogik asosda o‘qitish, ijrochilik merosini yosh avlodga izchil yetkazish va zamonaviy ta’lim metodlarini milliy ijrochilik an’analari bilan uyg‘unlashtirish zaruratini yuzaga keltiradi.

Maqom asarlarini o‘zlashtirish oddiy kuy yoki qo‘shiqni yodlash jarayonidan farq qiladi. Bunda talaba asarning lad asosini, kuy rivojining ichki qonuniyatlarini, ohangning tayanch pardalarini, ritmik tuzilishini, musiqiy jumlalar o‘rtasidagi bog‘lanishni hamda ijroning badiiy-estetik mazmunini chuqur anglab yetishi zarur. Xususan, maqom xonandaligida muayyan pardalarning o‘zaro munosabatlari, ohangning nozik bezaklari, nola, qochirim, ovoz yuritish usullari va ijro maktablariga xos talqin xususiyatlari alohida ahamiyatga ega.

Bugungi kunda oliy musiqa ta’limi amaliyotida maqom asarlarini o‘rgatishda bir qator pedagogik muammolar kuzatilishi mumkin. Jumladan, ayrim talabalar murakkab lad-intonatsion tuzilmalarni eshitish orqali farqlash, maqom ohanglarini aniq takrorlash,

musiqiy jumlalarni yaxlit idrok etish, ijro jarayonida nafasni to‘g‘ri taqsimlash va o‘z ovoz imkoniyatlariga mos badiiy talqin yaratishda qiyinchiliklarga duch keladilar. Bu muammolar talabalarning musiqiy tayyorgarligi, individual eshitish xususiyatlari, ilgari egallagan vokal ko‘nikmalari va ta’lim metodikasiga bog‘liq ravishda turlicha namoyon bo‘ladi. Shu sababli barcha talabalar uchun bir xil mashqlar tizimidan foydalanish har doim ham kutilgan pedagogik natijani bermasligi mumkin.

Maqom xonandaligi ta’limida talabalarni asarning ohang tuzilishini eshitib tushunishga, musiqiy materialni ongli ravishda o‘zlashtirishga, intonatsion aniqlikni nazorat qilishga va ijroning badiiy mazmunini ifodalashga yo‘naltirish muhim ilmiy-pedagogik vazifalardan hisoblanadi.

Maqom xonandaligida musiqiy eshitish, intonatsion aniqlik va ijrochilik mahoratini shakllantirish masalalarini ilmiy o‘rganishda o‘zbek mumtoz musiqa nazariyasi, an’anaviy ijrochilik maktablari, musiqa pedagogikasi va vokal metodikasiga oid tadqiqotlar muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

O‘zbek maqomshunosligining shakllanishi va rivojlanishida Is’hoq Rajabov, Yunus Rajabiy, Otanazar Matyoqubov kabi olim va san’atkorlarning ilmiy-ijodiy merosi alohida o‘rin tutadi. Jumladan, Is’hoq Rajabovning maqomlarga oid tadqiqotlari maqomlarning nazariy asoslari, musiqiy tuzilishi va tarixiy taraqqiyotini anglashda muhim ahamiyatga ega. Uning tadqiqotlari maqomlarni yaxlit musiqiy tizim sifatida o‘rganish zarurligini ko‘rsatadi.

Yu.Rajabiyning o‘zbek musiqa merosini to‘plash, notaga olish va tizimlashtirish borasidagi faoliyati maqom ijrochiligi ta’limining ilmiy-amaliy asoslarini mustahkamlashga katta hissa qo‘shgan. Ayniqsa, uning rahbarligi va ishtirokida shakllangan maqom ijrochilik merosi talabalarning musiqiy xotirasi, an’anaviy ohanglarni eshitish orqali o‘zlashtirishi va milliy ijro uslubini egallashi uchun muhim manba hisoblanadi.

O.Matyoqubovning “Maqomot” asarida maqom hodisasiga tarixiy-nazariy va madaniy jihatdan yondashilgan bo‘lib, ushbu qarashlar maqom ijrochiligini faqat vokal texnika bilan chegaralamasdan, uni keng musiqiy tafakkur va badiiy madaniyat doirasida o‘rganish zarurligini asoslashga xizmat qiladi.

Ushbu ilmiy qarashlarni umumlashtirish asosida maqom xonandaligini o‘qitishda quyidagi uch pedagogik yo‘nalishning uzviy bog‘liqligi aniqlanadi: musiqiy-nazariy bilimlarni shakllantirish, eshitish-intonatsion qobiliyatlarni rivojlantirish hamda mustaqil badiiy ijrochilik mahoratini takomillashtirish. Shu bilan birga, mavjud adabiyotlar tahlili ushbu uch yo‘nalishni yagona pedagogik tizimga birlashtiruvchi, talabaning individual o‘sish dinamikasini baholashga mo‘ljallangan bosqichli mashqlar majmuasini ishlab chiqish masalasi dolzarbligini ko‘rsatadi.

Musiqiy eshitish qobiliyati maqom ijrochiligining asosiy kasbiy komponentlaridan biri bo‘lib, ijrochining musiqiy tovushlarni balandligi, davomiyligi, tembri, ohangiy munosabatlari va badiiy mazmuniga ko‘ra idrok etish imkoniyatini belgilaydi.

Maqom xonandaligida eshitish qobiliyatini rivojlantirish umumiy musiqiy eshitish mashqlari bilan cheklanmaydi. Bu jarayonda talabalar muayyan maqomning lad xususiyatlarini, melodik harakat yo‘nalishlarini, tayanch pardalarini, ohangiy bezaklarini va intonatsion rivojlanishini farqlash malakasini egallashlari zarur.

Maqom asarlaridagi ohang rivoji ko‘pincha murakkab melodik harakatlar, qaytariluvchi ohang tuzilmalari, musiqiy jumlalarning izchil kengayishi va avj nuqtalarining shakllanishi orqali yuzaga keladi. Bunday jarayonlarni ongli anglash talabadan rivojlangan musiqiy xotira hamda ichki musiqiy eshitishni talab qiladi.

Ichki musiqiy eshitish deganda musiqiy tovushlarning real yangrashisiz ham ohangni ongda tasavvur qilish va uning keyingi rivojini oldindan his etish qobiliyati tushuniladi. Ushbu qobiliyat maqom ijrochisi uchun muhimdir, chunki ijro davomida xonanda navbatdagi musiqiy jumlaning balandligini, intonatsion yo‘nalishini va nafas taqsimotini oldindan tasavvur qilishi lozim.

Talabalarda musiqiy eshitish qobiliyatini rivojlantirish quyidagi pedagogik faoliyatlar bilan bog‘liq:

- maqom namunalari va ustoz ijrolarini maqsadli tinglash;
- musiqiy jumlalarni eshitish orqali qismlarga ajratish va takrorlash;
- tayanch pardalar hamda ohangning asosiy harakat yo‘nalishlarini aniqlash;
- bir musiqiy jumlaning turli ijrochilar talqinidagi xususiyatlarini qiyoslash;
- eshitilgan ohangni avval ichki tasavvurda, so‘ng ovoz orqali tiklash.

Mazkur mashqlar talabalarning musiqiy materialni faqat mexanik yodlash emas, balki uning ichki tuzilishi va badiiy xususiyatlarini anglab o‘zlashtirishiga yo‘naltiriladi.

Intonatsion aniqlik maqom asarlarining badiiy jihatdan mukammal ijro etilishini belgilovchi asosiy mezonlardan biridir. U musiqiy tovushning muayyan lad tizimidagi o‘rnini to‘g‘ri his qilish, ohang yo‘nalishini barqaror saqlash, pardalararo o‘tishlarni aniq bajarish va badiiy bezaklarni an’anaviy ijro uslubiga muvofiq talqin qilish bilan tavsiflanadi. Maqom xonandaligida intonatsion aniqlikni faqat nota matnida belgilangan tovush balandligini takrorlash sifatida tushunish yetarli emas. Chunki an’anaviy maqom ijrochiligida tovushning ifodaviy vazifasi, lad doirasidagi intonatsion munosabatlari, nola va qochirimlarning bajarilish usuli ham muhim hisoblanadi.

Ayniqsa, ayrim an’anaviy ijro bezaklari va nozik parda munosabatlarini standart temperatsiyalangan tovushqator asosida to‘liq ifodalash murakkab. Shu sababli maqom asarlarini o‘qitishda nota matni muhim yordamchi vosita bo‘lsa-da, uni ustoz ijrosi va ishonchli audioyozuvlar bilan birgalikda o‘rganish zarur.Intonatsion aniqlikni rivojlantirishda uchta asosiy yo‘nalishni ajratish mumkin.

Birinchisi — intonatsion idrokni shakllantirish. Talaba tovushlar o‘rtasidagi balandlik munosabatlarini, tayanch pardaga intilish va undan uzoqlashish holatlarini, ohangning tugallanish xususiyatlarini eshitish orqali farqlashni o‘rganadi.

Ikkinchisi — intonatsion takrorlashni takomillashtirish. Bunda talaba ustoz tomonidan ijro etilgan musiqiy jumlalarni ovoz yordamida aniq takrorlaydi, xatolarni aniqlaydi va qayta ijro jarayonida ularni bartaraf etishga intiladi.

Uchinchisi — intonatsion mustaqillikni rivojlantirish. Mazkur bosqichda talaba musiqiy asarni doimiy tashqi tovush tayanchisiz, ichki eshitish va musiqiy xotiraga asoslangan holda ijro etish malakasini shakllantiradi.

Intonatsion aniqlikni rivojlantirish uchun asarni qisqa musiqiy jumlalarga ajratish, murakkab parda o‘tishlarini sekin sur’atda mashq qilish, intonatsion tayanchlarni belgilash va yozib olingan ijroni tahlil qilish tavsiya etiladi. Bunda asosiy pedagogik talab

tovushlarning texnik jihatdan to‘g‘ri bajarilishi bilan ularning maqomga xos badiiy mazmunini bir-biridan ajratmaslikdan iborat.

Maqom xonandaligida ijrochilik ko‘nikmalari bir necha o‘zaro bog‘liq komponentlardan tashkil topadi. Ular orasida nafasni boshqarish, ovoz hosil qilish, artikulyatsiya, diksiya, frazalash, musiqiy xotira va badiiy talqin alohida ahamiyatga ega.

Maqom asarlarida musiqiy jumlalarning davomiyligi, ohang rivojining bosqichma-bosqich kengayishi va yuqori pardalardagi ijro xususiyatlari nafasni ongli boshqarishni talab qiladi. Xonanda har bir jumlaning tuzilishi va mazmunini hisobga olgan holda nafas olish nuqtalarini belgilashi zarur. Nafasning yetarli darajada boshqarilmasligi intonatsion barqarorlikka, tovush sifatiga va musiqiy ifodaga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Ovoz diapazoni bilan ishlash jarayonida esa talabani imkoniyatidan tashqari baland yoki past pardalarda kuylashga majburlamaslik, uning ovoz xususiyatlariga mos musiqiy materialni tanlash muhim pedagogik talab hisoblanadi.

Maqom ijrochiligida artikulyatsiya va diksiya ham muhim o‘rin tutadi. Chunki maqom ashula yo‘llari mumtoz she’riyat bilan uzviy bog‘langan bo‘lib, she’riy matnning mazmuni va musiqiy ifodasi o‘zaro uyg‘un holda namoyon bo‘ladi. Talaba she’rning lug‘aviy mazmunini tushunishi, talaffuz xususiyatlarini o‘zlashtirishi va so‘z urg‘ularini musiqiy jumlalar bilan muvofiqlashtirishi kerak.

Frazalash mahorati esa musiqiy jumlalarni mazmunan yaxlit shakllantirish, ohangning boshlanishi, rivojlanishi va yakunlanishini tabiiy ifodalash imkonini beradi. Bu ko‘nikma ijrochiga asarning musiqiy shaklini anglash va tinglovchiga badiiy fikrni izchil yetkazishda yordam beradi.

Musiqiy xotirani rivojlantirish jarayonida talabaga asar tuzilishini mantiqiy qismlarga ajratish, mavzular o‘rtasidagi bog‘lanishni tushunish, kuy rivojining asosiy nuqtalarini yodda saqlash hamda asarni musiqiy tayanchlarga asoslangan holda mustaqil ijro etish o‘rgatilishi lozim. Shunday qilib, maqom xonandaligida ijrochilik mahoratini rivojlantirish vokal texnika, musiqiy tafakkur va badiiy talqin ko‘nikmalarini uyg‘un shakllantirishni nazarda tutadi.

Mashqlarni tashkil etishda ularning murakkabligi talabaning dastlabki tayyorgarlik darajasiga muvofiq bosqichma-bosqich oshirib borilishi kerak. Masalan, boshlang‘ich tayyorgarlikdagi talabaga qisqa va nisbatan sodda ohangiy tuzilmalar taklif etilishi mumkin. Yetarli tayyorgarlikka ega talabalarda esa murakkab melodik harakatlar, avj qismlari, uzun musiqiy jumlalar va nozik ijro bezaklari ustida ishlashga ko‘proq e’tibor qaratiladi.

Maqom xonandaligi ta’limining muhim xususiyati uning ustoz-shogird an’analari bilan chambarchas bog‘liqligidir. Mazkur an’anada ta’lim faqat musiqiy asarni o‘rgatishdan iborat bo‘lmay, ijro madaniyati, musiqiy did, badiiy tafakkur, sahna odobi va an’anaviy ijrochilik uslubini shakllantirishni ham qamrab oladi.

Ustozning bevosita ijrosi, musiqiy jumlalarni ko‘rsatib berishi, nozik intonatsion xususiyatlarni tushuntirishi va talabaning ovoz imkoniyatiga mos ko‘rsatmalar berishi maqom ta’limining asosiy pedagogik vositalaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy texnologiyalar mazkur jarayonni to‘ldiruvchi yordamchi vosita sifatida xizmat qilishi

mumkin. Xususan, audio va video yozuvlar talabalarga bir musiqiy jumlani takror tinglash, ijrodagi tafovutlarni aniqlash hamda o‘z xatolarini mustaqil tahlil qilish imkonini beradi.

Raqamli audio tahlil dasturlaridan foydalanish jarayonida tovush balandligining o‘zgarish yo‘nalishi, jumlaning davomiyligi va ovoz barqarorligi haqida qo‘shimcha ma’lumot olish mumkin. Biroq maqomning barcha badiiy-intonatsion xususiyatlarini dasturiy ko‘rsatkichlar bilan baholash to‘g‘ri emas. Ayniqsa, nola, qochirim va turli ijro maktablariga xos tovush munosabatlarini aniqlashda ustozning kasbiy eshitish tajribasi asosiy mezonlardan biri bo‘lib qoladi.

Maqom asarlarini o‘zlashtirishda individual yondashuvning ahamiyati ham katta. Talabalarning tabiiy ovoz xususiyatlari, musiqiy tayyorgarligi, eshitish xotirasi va ijro tajribasidagi farqlar ta’lim jarayonini differensial tashkil etishni talab etadi.

Xususan, ayrim talabalar musiqiy jumlalarni eshitish orqali tez eslab qolishi mumkin, biroq murakkab parda o‘tishlarini ijro etishda qo‘shimcha mashqlarga ehtiyoj sezadi. Boshqa talabalar esa tovush balandligini aniq takrorlagani holda, musiqiy asarning ifodaviy mazmunini yetkazishda qiyinchilikka duch kelishi mumkin. Shuning uchun pedagog talabaning umumiy ijrochilik saviyasini baholash bilan cheklanmasdan, alohida kompetensiyalarning rivojlanish holatini ham aniqlab borishi lozim.

Taklif etilayotgan metodik modelning yana bir muhim jihati talabada refleksiv ko‘nikmalarni shakllantirishdir. O‘z ijrosini tinglash, kamchiliklarni aniqlash, ustoz tavsiyalari asosida qayta mashq qilish va oldingi natijalar bilan taqqoslash talabaning ijrochilik faoliyatiga ongli munosabatini rivojlantiradi.

Xulosa qilib aytganda, maqom asarlarini o‘zlashtirish jarayonida talabalarning musiqiy eshitish qobiliyati, intonatsion aniqligi va ijrochilik ko‘nikmalarini takomillashtirish oliy musiqa ta’limining muhim pedagogik vazifalaridan biri hisoblanadi. Maqom san’ati o‘zining murakkab lad-intonatsion tuzilishi, ohang rivoji, ritmik-usul xususiyatlari va badiiy ifoda vositalari bilan ijrochidan yuksak musiqiy tafakkur, nozik eshitish qobiliyati hamda mukammal vokal tayyorgarlikni talab etadi. Shu bois maqom xonandaligini o‘qitish jarayonida talabalarning nafaqat asarlarni yod olish va ijro etish, balki ularning musiqiy tuzilishini anglash, ohangiy xususiyatlarini farqlash, intonatsion munosabatlarni to‘g‘ri his qilish va badiiy mazmunini chuqur talqin etish qobiliyatlarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Umuman olganda, maqom xonandaligi ta’limida talabalarning ijrochilik salohiyatini rivojlantirish faqat musiqiy asarlarni yod olish yoki texnik jihatdan o‘zlashtirish bilan cheklanmasligi zarur. Ushbu jarayon musiqiy eshitish, ongli intonatsion idrok, kasbiy vokal tayyorgarlik va milliy badiiy tafakkurning o‘zaro uyg‘un rivojlanishiga asoslanishi lozim. Ana shunday kompleks pedagogik yondashuv maqom ijrochiligi an’analarini saqlash, yosh xonandalarning ijodiy imkoniyatlarini kengaytirish va oliy musiqa ta’limining metodik asoslarini takomillashtirish uchun muhim yo‘nalish bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. UNESCO. Shashmaqom music. Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity. UNESCO rasmiy ma’lumotlari.

2. Yo‘lchiyeva M. Maqom xonandaligida ijro imkoniyatlarini to‘g‘ri yo‘naltira bilish qoidalari // Modern Science and Research. — 2025. — 4-jild, 5-son. — B. 1171–1173.

2. Nurmatova F.M. Maqom ijrochiligini o‘qitishda zamonaviy nazariy va amaliy yondashuvlar: solfedjio mashg‘ulotlari misolida // Science and Education. — 2026. — 7-jild, 6-son. — B. 135–141.

3. Salihova M.J. Maqom xonandaligi ta’limida audio-arxiv va fonoteka metodining ahamiyati // Oriental Art and Culture. — 2026. — 7-jild, 4-son. — B. 171–176. DOI: 10.70728/orien.v07.i04.028.

4. Rajabov I. Maqom asoslari. R. Yunusov tahriri ostida. — Toshkent, 2019.

5. Matyoqubov O. Maqomot. — Toshkent, 2004. — 400 b.

6. Rajabiy Yu. Musiqa merosimizga bir nazar. — Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1978.

7. Rajabiy Yu. Shashmaqom. I–VI jildlar. F. Karomatov tahriri ostida. — Toshkent, 1966–1975.

8. Ro‘zmetov Z.I. An’anaviy xonandalik fanini o‘qitishning kasbiy pedagogik usullari // Science and Society. — 2025. — 1–2-son. — B. 94–97.

10. Jo‘rayev I. A Systematic Pedagogical Approach to Maqom Enculturation in Undergraduate Vocal Studies // European Review of Contemporary Arts and Humanities. Elektron manba.